

John Clark

Ali nas varietejski filozof vleče za nos?

Slovenski filozof in družbeni kritik Slavoj Žižek je že dolgo znan kot *enfant terrible* sveta intelektualcev, nekateri pa se morda sprašujejo, ali ni zdaj šel celo on predaleč. Ni bilo dovolj, da je tedaj, ko je tradicionalna modrost oznanjala dokončno smrt komunizma in prezirljivo zavračala vse, kar je bilo povezano z nekdanjo Sovjetsko zvezo, objavil knjigo, v kateri je napovedal potrebo po "ponovitvi leninistične geste". Zdaj je sklenil, da bo v knjigi, ki ima naslovnico primerno okrašeno z giljotino, drzno zagovarjal zapuščino Maximiliena Robespiera in njegovega režima strahovlade. Osrednja tema Žižkovega najnovejšega dela o Leninu, Robespieru in totalitarizmu je potreba po "dejanju". Nekateri opazovalci morda mika, da bi zastavili vprašanje, ali ni ves njegov intelektualni opus nekakšno nastopaštvo.

Žižek je bil zadnja leta nekako vedno središče medijske pozornosti. Leta 2005 se je na obredu, na katerem je mrgolelo slavnih in o katerem so mednarodni mediji poročali na dolgo in široko, poročil s 26-letno argentinsko manekenko Analio Hounie. Nevesta je menda hči lacanovskega psihoanalitika, prebrala in zelo dobro razumela je Žižkova zahtevna in obsežna dela, poročali pa so tudi, da je genialna ali pa tudi ne. Časopisi so objavili množico fotografij čudovito lepe, nasmejane mlade neveste in ne tako mladega filozofa, ki je bil včasih videti zbežan ali rahlo nor. Isto leto je bil posnet celovečerni dokumentarni film *Žižek!*, v katerem so kritiki lahko videli, kako intelektualni superzvezdnik navdušuje velikanske množice, razkazuje svoje minimalistično opremljeno stanovanje in brez predaha filozofira. Naslednje leto je sledila posebna poslastica za oboževalce, dva Žižkova filma; eden izmed njiju je bil *Perverznežev vodnik po filmu*, ki ga je predvajal Channel 4. Žižek v tej mojstrovini vodi gledalce po labirintu hegeljanske in marksistične dialektike ter lacanovske prihoanalize z drdranjem komentarja o 43 filmih,

od bratov Marx do Hitchcocka in Davida Lyncha. V vseh teh dokumentarcih vidimo hiperaktivnega, poblaznega, trzajočega, z rokami opletajočega Žižka, ki očitno (kot kažejo naslovi njegovih knjig) uživa ob svojih simptomih. Nazadnje so leta 2007 odprli Mednarodno spletno revijo Žižkovih razprav in žižkologija je uradno postala področje preučevanja.

Medtem ko je Žižkova slava med ljudmi naraščala in so njegova genialna, duhovita in nezaslišano izzivalna predavanja in knjige privabljali množice, se je v svetu akademske "teorije" srečeval s precejšnje nenaklonjenostjo. Neki kritik je celo predlagal, da bi oblikovali "protižižkovsko ligo"; to je morda najjasnejši dokaz učinkovitosti njegove filozofske nadležnosti. Odličen primer akademske žižkofobije je *Resnica o Žižku*, pred kratkim objavljena knjiga, ki bi jo morda morali obsoditi zaradi zlagane propagande. V bistvu ne govori resnice o Žižku, temveč prodaja resnico o njem, saj naj bi avtorji "izkopali vso umazanijo o Žižku". Pisce je očitno spravljalo ob pamet Žižkovo mnenje, da je svojeglavi postmodernizem, ki se je razpasel v akademskih krogih, posredno skrajna oblika kapitalistične ideologije in da je treba napraviti "usodni korak od igrivega 'postmodernega' radikalizma na področje, kjer je igrice konec".

Za zdaj pa se igra nadaljuje. "Stroga kritiška ocena", kot razglašala reklama na ovitku knjige *Resnica o Žižku*, je dejansko mešanica nadutega akademskega znanja, besnih izbruhov in smešnih poskusov radikalizma. Jeremy Gilbert, na primer, ki je ogorčen nad Žižkovo kritiko kulturoloških študij, bralca poskuša prepričati, da Žižek piše kot desničarski demagog, govori kot desničarski demagog in napada tisto, kar napada vsak desničarski demagog. Zato seveda sledi sklep, da Žižek ni dvoumen. Po drugi strani pa Ian Parker trdi, da se Žižek nagiblje "k levičarskemu individualizmu". Na desno, na levo, kamor koli.

Vrhunec zbirke je žolčna ploha Jeremyja Valentina proti Žižkovemu domnevno "levičarskemu fageyizmu". Valentine je prepričan, da bo s tem, ko bo razkril, "kaj Žižka v resnici razvname", in nam zaupal, da "namesto da bi zajebaval Deleuza, Žižka hkrati zajebavata Deleuze in Lacan", izgnal njegovo demonsko razgrajevanje valentinovskih otročjih pornografskih norčij. Ne bo jih. Edina korist te Valentinove "krvave ljubezenske poslanice" Žižku je, da avtor dobro povzame stališče številnih Žižkovih postmodernističnih kritikov: "Življenje je prekratko, da bi nas skrbelo, ali imamo prav," zato "izkoristimo tisto, kar moremo".

V knjigi je vsaj ena resna kritika. Filozof Simon Critchley trdi, da Žižek "žvižga v temo" in da njegovi pozivi k dejanjem niso nič drugega kot "nejasni apokaliptični namigi na nasilje". Še bolj točna je trditev Oliverja Marchanta, da Žižek zagovarja "le dejanje, povezano samo z

globokim razmišljanjem in sprejemanjem težkih odločitev”, ki bi ga Lenin (prav tisti lik, ki naj bi ga na Žižkovo prigovarjanje “ponovili”) odklonil kot navadno “pustolovstvo”. Z drugimi besedami, tudi tokrat gre za obtožbo, da je Žižkovo “dejanje” le nastopaštvo. In spet smo pri prvotnem vprašanju. Če pustimo igrice ob strani, kakšna je v bistvu narava Žižkovega “dejanja”?

Žižkova analiza bi na nekatere nepozorne bralce lahko naredila vtis, da je neutemeljena, popolnoma samonikla in morda nikamor ne pelje. Trdi, na primer, da upravičenost revolucije, kakršno si predstavlja, potrди le revolucija sama – *“ne s’authorise que d’elle même”*. Pojasnjuje tudi, da je revolucionarno dejanje “popolnoma isto kot dejanje slepe vere”. A če je res “popolnoma” tako, bi človek razumno sklepal, da ni nič drugega kot neutemeljeno, nerazumno uresničevanje volje.

Vendar bi Žižkovi kritiki ravnali pametno, če bi bili dvakrat premislili, preden so se spravili na nekaj iz besedila iztrganih odlomkov, ki bi lahko namigovali na tako popolnoma samoniklo, neutemeljeno dejanje brez pravega končnega cilja. Žižek je navsezadnje oster hegeljanski kritik vseh abstraktnih idej o desnici in dobrem, ločenih od zgodovine in stvarnosti. Poleg tega vsak, ki je prebral vsaj malo Žižkovih del, ve, da kadar reče, da je nekaj “popolnoma” ali “natančno” nekaj, pozneje ugotovimo, da je tudi “popolnoma” in natančno” nekaj drugega.

Žižek nedvorno namerava šokirati bralca, ko hvali Robespierrov zговор strahovlade in poziva k “ponovitvi leninistične geste”. Vendar pa to ni glavno. To ni le stav (ali drža); to je stališče. Žižek pojasni, da želi “ponoviti leninistično gesto” v kierkegaardovskem pogledu: “ponoviti enako pobudo v razmerah, kakršne zdaj vladajo v družbi”. To pomeni pobudo, da bi se odločno osredotočili na razmere, ki opravičujejo dejanje. Poleg tega je tudi Robespierrova zapuščina, ki jo zagovarja, zelo specifična: njegova vdanost potrebi po “velikopoteznih skupnih odločitvah”. Torej pri dejanju ne gre le za giljotine ali čeko – nekdanjo rusko policijo –, temveč za sposobnost predvidevanja možnosti kvalitativnih sprememb v družbi in ravnanja v skladu z njim.

Žižek trdi, da “v prelomnih trenutkih revolucionarnih odločitev ni nedolžnih opazovalcev”. “Prelomni trenutki” zanj ne pomenijo le leta 1789 ali 1917. Tudi zdaj ni “nedolžnih opazovalcev”, ko v našem imenu iztrebljajo cela ljudstva in onesnažujejo okolje in ko plodove našega dela izrabljajo za uničevanje, izkoriščanje, zatiranje in ubijanje. Čeprav je Žižek na nasprotnem koncu filozofskega spektra, ima pri tem nekaj skupnih točk z misleci, kakršen je utilitaristični etik Peter Singer. Kako, sprašuje Singer, naj opravičim zapravljanje bogastva za razkošje, medtem

ko drugi stradajo in bi že z majhno žrtvijo lahko rešil številna življenja? Potemtakem, sklene, prerazporeditev tega bogastva (in pravzaprav še veliko več) ni “dobrodelnost”, temveč le pravica. Žižek govori podobno. Nisem nedolžen, kadar dovolim, da se še naprej dogajajo grozote, ki bi se jih dalo preprečiti, in se le sprenevedam, da ne morem nič storiti. To je moralna podlaga za dejanje.

Žižek razpravlja o več možnostih za ukrepanje. Včasih precej strogo poudarja možnost neposrednega dejanja. Tarna nad dejstvom, da možnosti, ki so zdaj videti uresničljive, omogočajo, da v bistvu vse ostaja nespremenjeno. Primer tega je obsedenost z recikliranjem odpadkov in “zelenim” potrošništvom, pri kateri ukrepi, ki nikakor ne morejo bistveno vplivati na temeljne probleme (svetovne podnebne spremembe, množično iztrebljanje ljudstev, onesnaževanje okolja), nadomeščajo voljo do odločnih dejanj. Med take primere sodita tudi skrb za politično korekten govor ali neskončno opravičevanje ogroženim skupinam. Te poteze so nadomestki za usklajena dejanja proti strukturnemu rasizmu ali stvarnemu genocidu. Žižek odklanja take navidezne oblike ravnanja in zagovarja nasprotovanje svetovnemu kapitalu z napadom na “hegemonistične ideološke koordinate”. Ali to pomeni, da se je Žižek pripravljen sprijazniti s “terorizmom čiste teorije”? Nikakor ne.

Žižek drugje popolnoma natančno govori o tem, kaj naj bi dejanje pomenilo v jeziku širše politične akcije. Navaja tisto, kar Badiou razume kot štiri pomembne sestavine revolucionarne pravice: prvič, prostovoljnost ali vero v človekovo sposobnost ukrepanja; drugič, pripravljenost uporabiti “teror” za “uničenje sovražnika ljudstva”; tretjič, voljo do uresničevanja “enake pravice za vse” v potrebnem obsegu in hitrosti; in nazadnje, zaupanje v ljudi. Pojasnjuje, kako bi odziv na ekološko krizo lahko vključeval vse naštet sestavine. To bi pomenilo pripravljenost vsepovsod vsiliti enotna merila, da bi rešili problem; pripravljenost naložiti “strogo kazen” tistim, ki se upirajo; zavezanost takojšnjim, obsežnim, odločnim spremembam; in prepričanje, da bo “velika večina” take ukrepe nazadnje sprejela.

Žižek ne pove, kaj bi lahko pomenila “stroga kazen”, najverjetneje pa bi vključevala visoke globe in zaporne kazni. Mogoče bi bil za režime, ki bi se upirali, potreben tudi velik pritisk ali celo sredstva prisile. Nekateri bodo porekli, da je to prestrogo. Žižek na to odgovori, da moramo, če ne bomo ukrepali, pomisliti na drugo možnost. Lahko minejo desetletja, medtem ko razpravljamo o tem, kako bi dosegli norme iz kjotskega sporazuma, ki so popolnoma neprimerne za reševanje tega problema. Dvig morske gladine bi lahko povzročil poplavljanje pokrajin, na katerih

zdaj živi na stotine milijonov ljudi, posledica pa bi bil družbeni kaos, kakršnega še nismo doživeli. Uničenje obdelovalne zemlje bi lahko prineslo lakoto več sto milijonom ali celo milijardam ljudi. Kaj povzroči večjo grozo, ukrepanje ali neukrepanje?

Za Žižka je naš sedanjí položaj zelo podoben tistemu, v katerem so gostje na zabavi v Buñuelovem filmu *Angel uničenja*, ki ne morejo iz stavbe, čeprav so vrata odklenjena. Prevladujoče stanje paraliziranosti skoraj povsod po svetu imenujemo “demokracija”. Po Žižkovih besedah se v demokraciji množic “družbeno telo simbolično razkroji, skrči na številno množico. Volilno telo dejansko ni telo, organska celota, temveč brezoblična abstraktna množica”. Ni prostora za ukrepanje. Kriterij za ocenjevanje političnih režimov je podoben tistemu za ocenjevanje tržnega gospodarstva, v katerem prevladujejo delniške družbe. Ali je mojim osnovnim biološkim potrebam primerno zadoščeno in ali so moje sanje o dobrem življenju ob pomoči potrošnje dobrin primerno podprte? Žižkovo mnenje je, da je v poznem kapitalizmu “resnična vsebina svetovne liberalne demokracije biopolitično upravljanje življenja”. Posledica je nekakšna slabša različica Platonovih davnih sanj o vladavini filozofov, v kateri bi vladarji zagotavljali, da bi bilo zadoščeno osnovnim potrebam množic (ki bi jih obravnavali kot stroje za proizvodnjo in potrošnjo), da bi jim postregli s “plemenito lažjo” (najosnovnejšo izmišljijo) in tako preusmerili njihove želje in utišali njihove dvome, tako da ne bi imeli nobenega razloga več, da bi kakor koli politično “delovali”.

Žižek gleda v prihodnost onstran domišljije. Spomni se načela *passage á l'acte* – prehoda k dejanjem –, ki v lacanovski psihoanalizi pomeni odhod z domišljjskega prizorišča. Pomeni tudi zapuščanje simboličnega, območja “velikega drugega”, območja nadvlade. Pomeni spopad z resničnostjo. Lahko bi šlo za resničnost našega življenja ali resničnost naše kolektivne preteklosti. Kritiki, ki pri Žižku vidijo le pustolovstvo, se za to razsežnost ne zmenijo – namreč za njegov poziv, naj strast, ki jo poganjata in usmerjata domišljija in fetišizem, zamenja “strast do resničnega”. Pristno dejanje za Žižka ne more biti le revolucionaren trenutek, novo domišljjsko prizorišče. Zagovarja tisto, kar Badiou imenuje “zvestoba dogodku”, odločenost oblikovati “nov trajni red”. Moralna potreba, ki jo vsebuje Žižkovo načelo dejanja, pomeni zahtevo, da subjektivni uporni duh najde svojo izpolnitev v objektivnem zgodovinskem redu.

To nas popelje nazaj k naravi *site événementiel*, prizorišča dejanja. Žižek pravi, da “v pravem revolucionarnem preboju utopična prihodnost ni preprosto v celoti uresničena, navzoča, in tudi ne preprosto predstavljena kot daljni obet, ki opravičuje današnje nasilje; prej je videti, kot

da bi nam bilo v edinstveni prekinitvi časnosti, v kratkem stiku med sedanostjo in prihodnostjo – po božji milosti – kratek čas dovoljeno ravnati, kot da je utopična prihodnost že v dosegu (čeprav še ne v celoti tukaj) in se je lahko polastimo”. Žižek tu namiguje na duhovno, vzneseno razsežnost revolucionarne preobrazbe. Lahko pa se tudi uresniči pred vélikim dejanjem, preden napoči vélika revolucija. Dejansko je to skrivnost vsake resnično osvobajajoče oblike življenja.

Žižek to prizna, ko izjavi, da “je napočil čas, da začnemo oblikovati tisto, kar nas mika imenovati osvobodjena ozemlja, ostro začrtane in omejene družbene prostore, v katerih sistem vodenja začasno ne velja: verska ali umetniška skupnost, politična organizacija”. Marchart ocenjuje, da take ideje o “samoupravnih skupnostih na območjih, na katerih zakoni ne veljajo” niso nič drugega kot “separatizem in eskapizem”. Vendar je njegovo razumevanje postavljeno na glavo. Naštete Žižkove ideje so ravno njegovi predlogi za najpristnejše soočenje z resničnostjo (v nasprotju s post-modernističnim pobegom pred njo) in nakaže nekaj upanja, da bi se Lenin ponovil, ne da bi se ponovila tudi leninistična tragedija. Predlaga dejanje onstran revolucionarne izmišljije, onstran junaške kreposti.

V takih idejah človek najde most med svojo neizogibno moralno nujo, da bi se ločil od uničujočega domišljjskega sveta z odločnim dejanjem, in priznanjem, da je treba pogoje za dejanje, za oblikovanje prizorišča dejanja ali *site événementiel*, ustvariti v dolgem obdobju veliko manj dramatičnih, a zato nič manj odločnih dejanj. Po svoje je to premik od revolucionarnega zorenja k revolucionarnemu dozorevanju. Družbeni red nazadnje morda ne bo propadel, dokler ne bodo poleg materialnih možnosti za nove odnose v določeni meri tudi novi odnosi sami zrasli v maternici stare družbe.

Kako naj nazadnje ocenimo Žižkovo dejanje? Če se odzovemo na njegovo filozofsko dejanje, mu po mojem lahko le zaploskamo za njegov veličastni nastop. Če pa se soočimo z njegovim izzivom glede moralne nujnosti dejanja, ki presega nastopaštvo, teater, se vsak izmed nas znajde pred obveznostjo, da sam presodi. In ukrepa.

Prevedla Dušanka Zabukovec